อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเรือนพื้นถิ่นเกาะยาวน้อย จังหวัดพังงา

รุ่งรัตน์ ทองสกุล
สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพื้นที่ธรรมชาติ ที่ว่าง การปลูกสร้างเรือนพื้นถิ่น และรูปแบบเรือนพื้นถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่างต่อวิถีชีวิตชุมชน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเรือนพื้นถิ่น จำนวน 2 หลัง โดยการสำรวจ การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มเจ้าของเรือนพื้นถิ่น ผู้นำศาสนา ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว

ผลการวิจัยพบว่า การสร้างเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่เกาะยาวน้อยสอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ รวมถึงวิถีชีวิตของชาวไทยมุสลิม รูปแบบการปลูกสร้างเป็นเรือนไม้ยกพื้นตั้งบนตีนเสา พื้นที่ภายในมีโถงหน้าเรือน แม่โรงหน้าเรือน ห้องนอน ห้องครัว แม่โรงภายในครัว และบันไดเรือน พื้นที่ภายนอกมียุ้งข้าว บ่อน้ำ พื้นที่ว่างทางการเกษตร และห้องน้ำ ทุกส่วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิตบนพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาและประเพณีที่เกี่ยวกับวงรอบชีวิต ตอบสนองความสัมพันธ์ด้านอาชีพสู่การดำรงอยู่ของผู้คน รวมถึงภูมิปัญญาการสร้างเรือน ก่อให้เกิดคุณค่าด้านสุนทรียภาพ ด้านนิเวศ สังคม วัฒนธรรม การอยู่อาศัย และด้านประโยชน์ร่วมสมัย และมีการสื่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเรือนพื้นถิ่นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ควรนำเสนอรูปแบบสื่อภูมิทัศน์อัตลักษณ์เรือนพื้นถิ่นเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เยี่ยมชม กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่เกาะยาวน้อย

คำสำคัญ ; อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม, เรือนพื้นถิ่น, เกาะยาวน้อย

รับต้นฉบับ 8 พฤษภาคม 2564 แก้ไขตามผู้ทรงคุณวุฒิ 26 ตุลาคม 2564 ตอบรับการตีพิมพ์ 4 พฤศจิกายน 2564

Cultural Identity of the Vernacular Houses of Koh Yao Noi Island, Phang Nga Province

Rungrat Thongsakul
Programs in Thai Language, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Phuket Rajabhat University, Thailand

Abstract

The objective of this research was to study the availability of natural spaces, the construction of vernacular houses and the vernacular housing design, the relationship between spaces and the community way of life. This is the qualitative research that surveyed 2 vernacular houses by interviewing, meeting with groups of vernacular house owners, religious leaders, village philosophers, and tourism entrepreneurs.

The findings revealed that the construction of vernacular houses on Koh Yao Noi Island corresponded to the geography, climate, and way of life of Thai Muslims. The housing style was an elevated wooden house built on the foot of a pillar. The interior space had a hall in front of the house with elevating flooring used for a bedroom, and a lifted kitchen floor occupied with a kitchen and the staircase. On the outside, there was a barn, a well, an agricultural zone, and a bathroom, all of which were related to a way of life based on religious beliefs traditionally related to life cycle for the benefit of the occupational relationship to the existence of people, including the housing wisdom created aesthetic, eco-social, cultural, and habitable values as well as contemporary benefits, and conveying the cultural identity of the vernacular houses to promote tourism. As a cultural heritage and its tourism resources that should be presented through media landscapes in terms of vernacular houses for tourists to visit has become a cultural capital that promotes tourism on Koh Yao Noi Island.

Keywords: cultural identity, vernacular houses, Koh Yao Noi Island

บทนำ

อำเภอเกาะยาวประกอบด้วยพื้นที่เกาะยาวน้อย เกาะยาวใหญ่ และรายล้อมด้วยเกาะเล็กเกาะน้อยกว่า 200 เกาะ ก้อเส็น ดาวเรือง (2563, สัมภาษณ์) ปราชญ์ชาวบ้านอำเภอเกาะยาว ให้ข้อมูลว่า เดิมพื้นที่แห่งนี้ไม่มีผู้คนอาศัยอยู่ จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์สงครามเก้าทัพที่พม่ายกทัพมาทำศึกกับประเทศไทย รวมถึงหัวเมืองทางใต้ คือ เมืองถลาง ในช่วงเวลานั้นมีคำสั่งจากทางราชการให้ส่งทหารมาช่วยทำศึกกับทัพพม่า เจ้าเมืองไทรบุรี ซึ่งอยู่ทางใต้ของประเทศไทยได้ส่งทหารเดินทางโดยทางเรือเพื่อเข้ามาช่วยเหลือ โดยตั้งขบวนเรือมาตั้งแต่เมืองไทรบุรี ผ่านมายังเกาะยาวน้อยและเกาะยาวใหญ่ ระหว่างทางเกิดคลื่นลมมรสุมบริเวณหัวแหลมที่เกาะยาวใหญ่ และด้วยลักษณะพื้นที่ที่เป็นหัวแหลม เป็นที่บรรจบกันของทางน้ำทำให้น้ำเชี่ยวกราด ส่งผลให้ทหารแต่ละนายต้องพายเรือฝ่าคลื่นลมอย่างหนัก และด้วยความเหนื่อยล้าบรรดาทหารจึงหยุดพักเหนื่อยระหว่างทาง การเดินทางจึงเป็นไปด้วยความล่าช้า ฝ่ายเมืองถลางเข้าใจผิดคิดว่าทัพทหารจากเมืองไทรบุรีไม่มาช่วยทำศึก จึงไม่พอใจ ข่าวนี้ล่วงรู้ไปถึงแม่ทัพจากเมืองไทรบุรีที่น้อยใจว่าความพยายามให้การช่วยเหลือของกองทัพตนถูกมองในแง่ลบจึงถอนทัพกลับเมือง แม่ทัพคนหนึ่งเดินทางกลับเมืองของตน ส่วนแม่ทัพอีกคนไม่ได้ยกทัพกลับแต่ได้ขึ้นพักอาศัยที่เกาะยาวใหญ่ โดยมีทหารเอกพักอาศัยอยู่ที่เกาะยาวน้อย

อภิรักษ์ สกุลสัน และคณะ (ม.ป.ป.) กล่าวถึงข้อมูลอำเภอเกาะยาวไว้ในหนังสือวัฒนธรรมท้องถิ่นอำเภอเกาะยาว โดยมีรายละเอียดบางส่วนที่สอดคล้อง และแตกต่างกันว่า บรรพบุรุษดั้งเดิมของชาวเกาะยาวอพยพมาจากชายฝั่งเมืองตรัง สตูล และเมืองอื่น ๆ ที่อยู่ชายฝั่งทะเลตะวันตกของภาคใต้ เมื่อสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ประมาณปี พ.ศ. 2328 พม่าได้ยกทัพมาตีหัวเมืองทางภาคใต้ของประเทศไทย ผู้อพยพได้หลบหนีพม่ามาพบเกาะยาวน้อย และเกาะยาวใหญ่ เมื่อเห็นว่าเกาะทั้งสองมีทำเลที่ตั้งเหมาะสมต่อการหลบภัย จึงยึดเอาพื้นที่แห่งนี้เป็นที่ตั้งหลักแหล่งทำมาหากินสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ไม่ว่าชุมชนเกาะยาวจะมีความเป็นมาอย่างไร แต่สิ่งที่ผู้คนกล่าวถึงชุมชนเกาะยาวสอดคล้องตามความหมายที่ปรากฏในคำขวัญว่า “เกาะสามเมือง ลือเลื่องการท่องเที่ยว หนึ่งเดียวรังนก มรดกอันดามัน มหัศจรรย์น้ำทะเลจืด” จากคำขวัญพบว่า

อำเภอเกาะยาวเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพดังข้อมูลที่ปรากฏในคำขวัญ กล่าวคือ ตั้งอยู่บนพื้นที่ที่เป็นเกาะแต่มีเมืองล้อมรอบ 3 เมือง ได้แก่ พังงา ภูเก็ต และกระบี่ ลือเลื่องการท่องเที่ยว คือ เป็นพื้นที่เกาะที่สวยงามด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติ ส่วนหนึ่งเดียวรังนก เกิดจากเกาะยาวมีเกาะบริวารเล็ก ๆ คือ เกาะกาหลาด เป็นเกาะรังนกที่กลายเป็นมรดกสำคัญที่สร้างรายได้ให้แก่พื้นที่อันดามัน และสิ่งที่น่าอัศจรรย์ คือ แม้เป็นพื้นที่เกาะแต่มีบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นบ่อน้ำจืดในทะเลที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนมาอย่างยาวนาน จึงกล่าวได้ว่า พื้นที่ สังคม วิถีวัฒนธรรม การเน้นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เกิดการร่วมของการอยู่เป็นกลุ่มก้อนของคนในชุมชน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560, น. 11)

จากคำขวัญแสดงให้เห็นว่า อำเภอเกาะยาวเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพของความสนใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชม และสัมผัสความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ปรัชญา เปี่ยมการุณ (2562, น. 114-115) กล่าวถึงการท่องเที่ยวว่า การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติที่ยังไม่ปรุงแต่ง ไม่พ้นแหล่งท่องเที่ยวทางทะเล หมู่เกาะต่าง ๆ และการท่องเที่ยววิถีชีวิตและวัฒนธรรม ซึ่งถือความเป็นอัตลักษณ์ (Identity) เฉพาะ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การท่องเที่ยวเติบโต คือ การขับเคลื่อนการท่องเที่ยวผ่านสื่อในรูปแบบต่าง ๆ หรือที่เรียกว่า ภูมิทัศน์สื่อ (Media Landscape) ที่เกี่ยวข้องในด้านการท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นภาพนิ่งในแผ่นพับ ภาพโปสเตอร์ ภาพป้ายโฆษณาตามที่ต่าง ๆ รวมถึงสื่อออนไลน์ และยิ่งไปว่านั้นการนำเสนอ “ภาพลักษณ์” (Image) โดยนำจุดเด่นของพื้นที่ โดยเฉพาะรูปแบบของธรรมชาติดั้งเดิม สังคมวิถีชีวิตความเป็นอยู่มานำเสนอ ถือว่าเป็นจุดขายที่ทำให้นักท่องเที่ยวอยากเข้ามาเรียนรู้เป็นการกระตุ้นความอยากเข้าไปเที่ยวด้วยการสัมผัสที่แท้จริง

เกาะยาวเป็นพื้นที่เกาะที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีสภาพภูมิอากาศที่แบ่งได้เป็น 2 ฤดูกาล ได้แก่ ฤดูร้อน และฤดูฝน ฤดูร้อนไม่ร้อนมากนัก เนื่องจากได้รับลมจากทะเลตลอดฤดูกาล ส่วนฤดูฝนได้รับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จากมหาสมุทรอินเดีย จากสภาพภูมิประเทศ และภูมิอากาศส่งผลต่อการสร้างเรือน องค์ประกอบในการสร้างเรือนที่ปรับให้สอดคล้องตามลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่อยู่ล้อมรอบตัวเรือน เพื่อให้ตอบโจทย์กับความต้องการ รูปแบบการดำเนินชีวิต

ความเชื่อ ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดต่อกันมา ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต (Living Heritage) และส่งผลต่อการดำเนินวิถีชีวิตผ่านพื้นที่ชีวิตที่ก่อรูปของแผนผังสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นบนชุมชนเกาะยาวที่มีลักษณะเด่นของความเป็นชุมชนไทยมุสลิม ด้วยการสร้างสรรค์ต่อยอดให้เกิดสื่อภูมิทัศน์ ผลิตภัณฑ์ และการบริการเพื่อสร้างความเข้าใจ การรับรู้ถึงเอกลักษณ์ ความหมาย และคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หรือการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ซึ่งสอดคล้องกับบริบทของสภาพแวดล้อม ทำให้พื้นที่แห่งนี้มีวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์ที่เกี่ยวเนื่องกับชาวไทยมุสลิม

ที่อยู่อาศัยถือเป็นปัจจัยพื้นฐานต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เป็นวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตของผู้คน เช่นเดียวกับวัฒนธรรมการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย “เริน” หรือ “เรือน” ของชาวเกาะยาวที่พบว่าในอดีตมีการปลูกสร้างเรือนให้สอดคล้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม และวิถีชีวิต โดยสร้างเป็นเรือนไม้ยกสูงทำให้ลมพัดผ่านได้ดี และมีโครงสร้างเสาที่แข็งแรง รวมทั้งมีโครงสร้างของเรือนที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวไทยมุสลิม แต่ด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ลักษณะการปลูกสร้างบ้านเรือนให้สอดรับกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ และวิถีชีวิตชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ดังจะเห็นได้ว่าเป็นการปลูกสร้างโดยคำนึงถึงความทันสมัยมากขึ้น รวมทั้งมีการปรับเปลี่ยนรูปลักษณ์ของสิ่งปลูกสร้างที่เกิดจากการดำรงชีวิตภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้ขาดการสืบสานอัตลักษณ์ของเรือนพื้นถิ่น ซึ่งเป็นสิ่งยืนยันถึงเรื่องราวในอดีตที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตรากเหง้าของชาวไทยมุสลิม พื้นที่ทางกายภาพและภูมิทัศน์ธรรมชาติที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของเรือนพื้นถิ่น อย่างไรก็ตาม ยังคงมีเรือนพื้นถิ่นบางหลังที่หลงเหลืออยู่ในชุมชนท่ามกลางกระแสทุนนิยมในยุคแห่งการท่องเที่ยว แต่ยังไม่ได้รับการส่งเสริมหรือสนับสนุนเพื่อนำเสนอในรูปแบบสื่อเรือนพื้นถิ่นที่มีรูปแบบดั้งเดิมสู่สาธารณชน อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมเรือนพื้นถิ่น และเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญในการศึกษา **“อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเรือนพื้นถิ่นเกาะยาวน้อย จังหวัดพังงา”** ซึ่งเรือนพื้นถิ่นถือเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อการวางผังเรือน และการดำรงตามวิถีชีวิต อันเป็นผลผลิตของกลไกใน

การควบคุมการสร้างอัตลักษณ์ในการนำเสนอความเป็นตัวตน ภายใต้เงื่อนไขของคติความเชื่อในมิตินามธรรมที่เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวัน และเป็นพื้นที่ที่รายล้อมด้วยสุนทรียทัศน์ทางธรรมชาติ สร้างมนต์เสน่ห์ให้ผู้คน รวมถึงนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยือนและสัมผัส “แก่นแท้” อันก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจวิถีชุมชนเมื่อครั้งอดีตได้ชัดเจนขึ้น รวมทั้งนำไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมการท่องเที่ยวของพื้นที่เกาะยาวน้อย อำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพื้นที่ธรรมชาติ ที่ว่าง และการปลูกสร้างเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่เกาะยาวน้อย
2. เพื่อศึกษารูปแบบเรือนพื้นถิ่น และความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่างต่อวิถีชีวิตชุมชน

การทบทวนวรรณกรรม

เรือนพื้นถิ่น (Vernacular house) สถาปัตยกรรมของชาวบ้าน สร้างโดยชาวบ้าน มีการถ่ายทอดระบบและวิธีการต่อเนื่องกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สร้างขึ้นโดยใช้วัสดุที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และระบบนิเวศของแต่ละพื้นที่ มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปรับตัวให้เกิดความสมดุลระหว่างวิถีชีวิต กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (วันดี พินิจวรสิน และคณะ, 2560, น. 4)

การปลูกเรือนในภาคใต้อาศัยความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาตามแบบแผนของวัฒนธรรมดั้งเดิม โดยเชื่อว่าหากใครได้ปฏิบัติตามแล้วจะนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของเรือน คติความเชื่อบางประการเป็นคติที่มีเหตุผลและสามารถอธิบายให้เป็นสาระสำคัญในความเชื่อนั้น ๆ แต่ความเชื่อบางประการไม่สามารถอธิบายถึงเหตุผลได้ (รัชกานต์ ฉิมประเสริฐ, 2556, น. 58)

มัลลิกา คณานุรักษ์ (2550, น. 216–217) กล่าวถึงลักษณะของเรือนไทยมุสลิมภาคใต้ เช่น เป็นเรือนชั้นเดียว ใต้ถุนโล่งสูงขนาดคนเดินลอดผ่านได้ มีบันไดขึ้นเรือนทางด้านหน้า มีบันไดด้านหลังเรือนใช้เดินขึ้นลงเวลาไปอาบน้ำ จากบันได

ก่อนเข้าตัวเรือนมีชานโล่งหรือเฉลียง ต่อจากชานหรือเฉลียงเข้าสู่ตัวเรือนมีพื้นสูงขึ้น เป็นพื้นโล่งใช้งานได้อเนกประสงค์ ไม่นิยมกั้นห้อง หรือกั้นห้องเล็ก ๆ หรือใช้ตู้มาวางเรียงกัน ทางเข้าห้องใช้ผ้าม่านแทนประตู ส่วนหลังของเรือนจะลดระดับต่ำลงเป็นที่รับประทานอาหาร และเป็นครัว เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีการทบทวนวรรณกรรมจากผู้ศึกษาเรือนพื้นถิ่นภาคใต้ เช่น เกรียงไกร เกิดศิริ (2557) เรื่อง “องค์รวมภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่ในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” สุภาวดี เชื้อพราหมณ์ และ อรศิริ ปาณินท์ (2557) เรื่อง “การปรับตัวของวิถีชีวิตพื้นถิ่นที่ปรากฏในเรือนของชุมชนไทยพุทธลุ่มทะเลสาบสงขลา” อมฤต หมวดทอง (2557) เรื่อง “เรือนพื้นถิ่นในระบบนิเวศสามน้ำลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในเขตจังหวัดพัทลุง และนครศรีธรรมราช” เป็นต้น

การศึกษาครั้งนี้นำไปสู่แนวทางการจัดทำรูปแบบการสื่ออัตลักษณ์เรือนพื้นถิ่น ซึ่งเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมให้กลายเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยพบว่ามีผู้ศึกษาเพื่อจัดทำสื่อนำเสนอทรัพยากรการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ เช่น พงศธร ตั้งสะสม (2559) เรื่อง “การออกแบบสื่อปฏิสัมพันธ์เพื่อการท่องเที่ยวจังหวัดภูเก็ตสำหรับนักท่องเที่ยวจีน” เป็นการศึกษาแนวทางการออกแบบสื่อปฏิสัมพันธ์สำหรับนักท่องเที่ยวจีนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดภูเก็ต โดยใช้ข้อมูลพฤติกรรมการใช้โทรศัพท์มือถือของนักท่องเที่ยวจีนนำไปสู่การสร้างสื่อปฏิสัมพันธ์บนโทรศัพท์มือถือ วิเชษฐ์ แสงดวงดี และคณะ (2563) เรื่อง “นวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์แบบมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวโอทอปนวัตวิถี : กรณีศึกษาบ้านคลองโยง ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม” เป็นการพัฒนานวัตกรรมสื่อเชิงสร้างสรรค์แบบมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน โดยพบว่า ชุมชนต้องการให้นำตราสัญลักษณ์ และข้อความสโลแกนชุมชนนำเสนอผ่านภาพการ์ตูนมาสคอต และนำข้อความสโลแกนมาใช้พัฒนานวัตกรรมสื่อเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบที่สื่อความหมาย สร้างการรับรู้ และจดจำคุณค่าของอัตลักษณ์ชุมชนที่แตกต่างจากชุมชนอื่น เป็นต้น

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เก็บรวบรวมข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนาม และการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยคัดเลือกพื้นที่ศึกษา คือ พื้นที่เกาะยาวน้อย จังหวัดพังงา ซึ่งเป็นที่ตั้งของเรือนพื้นถิ่นที่ใช้เป็นกรณีศึกษาโดยคัดเลือกแบบเจาะจง จำนวน 2 หลัง ซึ่งผู้วิจัยใช้สัญลักษณ์ A1 และ B1 เพื่อสื่อถึงเรือนพื้นถิ่นหลังที่ 1 และ 2 ตามลำดับ

เรือนพื้นถิ่นที่คัดเลือกมีคุณสมบัติ คือ เป็นเรือนพื้นถิ่นที่มีอายุ 100 ปีขึ้นไป โครงสร้างหลักยังคงสภาพเดิม หากมีการปรับปรุงเพิ่มเติมก็เพียงเล็กน้อย และเป็นเรือนพื้นถิ่นที่เจ้าของหรือสมาชิกในเรือนเป็นผู้นำทางศาสนา ทั้งนี้ เพื่อจะได้บอกเล่าข้อมูลเกี่ยวกับเรือนพื้นถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับหลักศาสนาได้ รวมทั้งเป็นเรือนพื้นถิ่นที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างชัดเจน โดยผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจรูปแบบของเรือนพื้นถิ่น สัมภาษณ์เชิงลึกเจ้าของเรือนพื้นถิ่น ผู้นำศาสนา ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ด้านคติความเชื่อ วิถีชีวิต และปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างเรือนพื้นถิ่นในการอยู่อาศัย ด้วยการจดบันทึกด้วยอุปกรณ์สื่อโสตทัศนสาร (กล้องถ่ายภาพนิ่ง และการร่างภาพแผนผัง) การสัมภาษณ์เชิงลึกเจ้าของเรือนพื้นถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว เพื่อหาแนวทางนำเสนอเรือนพื้นถิ่นให้เป็นทรัพยากรที่ช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวพื้นที่เกาะยาวน้อย จังหวัดพังงา และนำข้อมูลที่ศึกษามาวิเคราะห์และประมวลผลโดยอ้างอิงจากข้อมูลเอกสาร และข้อมูลภาคสนาม

ผลการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยดังต่อไปนี้

1. พื้นที่ธรรมชาติ ที่ว่าง และการปลูกสร้างเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่เกาะยาวน้อย

พื้นที่เกาะยาวน้อยมีลักษณะเป็นเทือกเขา ตั้งอยู่กลางทะเลอันดามัน และมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มเชิงภูเขา “พื้นที่ควน” “พื้นที่ทุ่งราบ” หรือ “พื้นที่นา” และ “พื้นที่เล” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 พื้นที่ราบลุ่มเชิงภูเขา (Mountain plain) เรียกว่า “พื้นที่ควน” เป็นที่ราบเนินเขา เป็นทิวเขาทอดยาวตามแนวจากด้านเหนือจรดด้านใต้ของเกาะ จึงเป็น

แหล่งทำการเกษตรทั้งสวนยางพารา และการปลูกพืชผลทางการเกษตร นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อจิตใจของชาวเกาะยาว ด้วยเพราะเป็นพื้นที่ตั้งกุโบร์โต๊ะครูแอ หรือนายฮัจยีอิสมาอีล โรมินทร์ ชาวบ้านหรือลูกศิษย์เรียกว่า “ปะหลังแอ” คนต่างถิ่นเรียกว่า “โต๊ะครูแอ เกาะยาว” บุคคลสำคัญของชาวเกาะยาวที่ผู้คนเคารพนับถือ ด้วยกิตติศัพท์ความศักดิ์สิทธิ์ที่บอกเล่าต่อกันมา ตลอดจนบารมีของท่านที่มีโอกาสรับเสด็จพระบรมวงศานุวงศ์ของไทยอย่างใกล้ชิด

1.2 พื้นที่ทุ่งราบ (Plain area) หรือ “พื้นที่นา” (Farming area) ลักษณะทางกายภาพทางทิศตะวันตกเป็นที่ราบตีนเล และที่ราบลุ่มริมทะเล ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำการเกษตร ได้แก่ สวนยางพารา สวนมะพร้าว สวนปาล์ม เป็นต้น จุดเด่นที่เป็นอัตลักษณ์ คือ “การทำนาโยน” เป็นการทำนารูปแบบใหม่ที่ใช้วิธีการโยนต้นกล้าลงในบิ้งนาที่จัดเตรียมดินไว้แล้ว แทนการปักดำต้นกล้า ซึ่งที่นาส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 3 บ้านน้ำจืด เป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับทะเล โดยมีเพียงถนนสายเล็ก ๆ เป็นเส้นแบ่งกั้นระหว่าง “นา-เล”

1.3 พื้นที่เล (ทะเลรอบเกาะ) (Marine area) ลักษณะทางกายภาพทางทิศตะวันออกเป็นหุบเขา มีที่ราบ ชายฝั่ง หาดทราย เป็นพื้นที่ราบตามแนวชายฝั่งเป็นแนวยาวตามเส้นทางเดินถนนภายในชุมชน ขนานไปกับถนนเลียบชายขอบริมทะเล รายล้อมด้วยธรรมชาติที่สวยงาม เหมาะแก่การท่องเที่ยวและพักผ่อน และด้วยพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ประชาชนส่วนใหญ่จึงอาศัยอยู่ด้านฝั่งตะวันตกของเกาะ นอกจากนี้ยังมีท่าเทียบเรือรองรับผู้คนในชุมชน รวมถึงนักท่องเที่ยวที่ต้องการเดินทางไปยังพื้นที่เกาะยาวใหญ่ พื้นที่จังหวัดพังงา ภูเก็ต กระบี่ รวมถึงเกาะต่าง ๆ

ด้วยลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศที่เหมาะสม จึงเอื้อต่อการสร้างที่อยู่อาศัยของชาวเกาะยาวน้อย และพื้นที่ที่รายล้อมด้วยความหลากหลายทางธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ ทั้งป่าดงดิบ และป่าชายเลน รวมทั้งมีพันธุ์ไม้ใหญ่หลายชนิด อาทิ ไม้เคี่ยม ไม้พะยอม ไม้โกงกาง เป็นต้น พันธุ์ไม้เหล่านี้นิยมนำมาปลูกสร้างบ้านเรือน โดยเลือกทำเลการปลูกสร้างบ้านเรือนบนพื้นที่ราบ มีการปลูกเรือนไม้ยกสูงเชิงประยุกต์ มีใต้ถุนบ้านเป็นใต้ถุนโล่งไว้เก็บอุปกรณ์ทางการเกษตร บริเวณภายนอกมีลานดินโล่งกว้างล้อมตัวเรือนไว้โดยรอบ เพื่อให้สอดคล้องกับความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต และการดำรงชีพแบบวิถีเกษตรกรรมซึ่งมีความสำคัญต่อการธำรงอยู่ ระวิวรรณ โอฬารรัตน์มณี

(2558, น. 9) อธิบายในเชิงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่า สภาพภูมิศาสตร์เป็นตัวกำหนดทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่น เพื่อใช้เป็นวัสดุสร้างบ้านเรือน ซึ่งมีผลต่อรูปแบบ และเทคนิคการก่อสร้าง ตลอดจนความคงทนถาวรของบ้าน ลักษณะเด่นของวัสดุพื้นถิ่น คือ มีให้เลือกทั้งไม้เนื้อแข็ง คุณภาพดี ลำต้นตรง สูงใหญ่เหมาะที่จะเป็นโครงสร้างรับน้ำหนัก สามารถใช้เทคนิคเจาะ บาก และเข้าเดือยไม้ เพื่อประกอบโดยไม่ใช้ตะปู และยังมีวัสดุจำพวกไผ่ใช้ทำผนัง แผ่นพื้น หลังคา ด้วยเทคนิคผูก และสาน จากความสมบูรณ์ของวัสดุก่อสร้างจากธรรมชาติ ส่งเสริมให้พื้นที่เป็นแหล่งวัฒนธรรมทางเทคโนโลยีก่อสร้างพื้นถิ่นที่สำคัญ

จะเห็นได้ว่า ลักษณะทางภูมิศาสตร์ทำให้การปลูกสร้างเรือนพื้นถิ่นของชาวไทยมุสลิมในพื้นที่เกาะน้อยเหมาะสมกับสภาพของพื้นที่ และระบบวิถีของชุมชนสอดคล้องกับลักษณะการประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบพึ่งพาฤดูกาล ซึ่งส่วนใหญ่ทำนา ทำสวน ทำประมงพื้นบ้าน และเลี้ยงสัตว์ ทำให้มีผลผลิตที่ใช้เลี้ยงชีพได้ตลอดปี นอกจากนี้ยังมีสิ่งปลูกสร้างอื่นในผังบริเวณบ้าน ได้แก่ ห้องส้วม บ่อน้ำเพื่อใช้อุปโภคบริโภค และมี “ห้องข้าว” “เป๊ะ” หรือยุ้งข้าว ไว้เก็บผลผลิตจากการทำนา มีบันไดสำหรับขึ้นลงตัวบ้านส่วนด้านข้างของห้องข้าวอีกฝั่งไว้สำหรับเลี้ยงแพะ

เรือนพื้นถิ่นของชาวไทยมุสลิมพื้นที่เกาะยาวน้อยเหลือเพียงไม่กี่หลังที่ยังคงสภาพดั้งเดิมไว้ ทั้งรูปลักษณ์ตัวอาคาร และสภาพอาคารตามช่วงอายุของเรือน เรือนบางหลังมีอายุการปลูกสร้างมากว่า 100 ปี บางหลังมีการปรับเปลี่ยนตามสภาพตามช่วงเวลา อย่างไรก็ตาม เรือนพื้นถิ่นที่ยังคงเหลืออยู่ 2 หลัง สามารถสื่อความเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ และบอกเล่าเรื่องราววิถีแห่งผู้คนได้อย่างน่าสนใจ

2. รูปแบบเรือนพื้นถิ่น และความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่างต่อวิถีชีวิตชุมชนในพื้นที่เกาะยาวน้อย

เรือนพื้นถิ่นทั้งเรือน A1 และเรือน B1 ในพื้นที่เกาะยาวน้อย มีรูปแบบของเรือนพื้นถิ่น และความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่างต่อวิถีชีวิตชุมชนในพื้นที่เกาะยาวน้อย ดังนี้

2.1 รูปแบบเรือนพื้นถิ่น

2.1.1 โครงสร้างพื้นการปูพื้นมี 2 ลักษณะคือ พื้นไม้กระดานขนาดใหญ่ตีชิดแนว และพื้นไม้กระดานขนาดเล็กตีเว้นร่อง พื้นเรือนในส่วนที่เป็นพื้นบริเวณหน้าบ้าน

แม่โรง ห้องโถง ห้องครัว แม่โรงห้องครัว มีลักษณะเป็นพื้นฟาก เป็นไม้ซี่เล็ก ๆ ตีห่างระยะประมาณ 1-2 เซนติเมตร ไม้กว้างประมาณ 2 นิ้ว หนาประมาณ 1.5 นิ้ว ส่วนที่ว่างของแม่โรง ห้องโถง ห้องนอน พื้นเรือนมีลักษณะเป็นไม้กระดานตีชิดกันไม่มีระยะห่าง ไม้หน้ากว้างประมาณ 6 นิ้ว หนาประมาณ 2 เซนติเมตร ใต้ถุนเรือนเป็นพื้นที่เปิดโล่ง เสารับตัวเรือนมี 2 แบบ คือ เสาไม้เหลี่ยม และฐานเสาก่อคอนกรีตสำเร็จรูป เพื่อปรับระดับให้เรือนเหมาะกับที่ตั้ง และระดับพื้นให้เสมอกัน อีกทั้งยังช่วยป้องกันความชื้นจากดินและปลวก

2.1.2 โครงสร้างผนัง ในส่วนที่เป็นผนังโถงหน้าบ้านตลอดจนถึงห้องนอนทั้งสองฝั่งเป็นไม้กระดานขนาด 10 นิ้ว หนา 1 นิ้ว ตีซ้อนเกล็ดตามแนวนอนด้วยวิธีการสร้างที่ประณีต ส่วนผนังห้องครัวบริเวณแม่โรงกั้นกับฝาสานไม้ไผ่ และสังกะสีเพื่อระบายความร้อนในช่วงฤดูร้อน

2.1.3 โครงสร้างหลังคา รูปแบบของหลังคาทรงหน้าจั่ว ซึ่งเดิมเรือนทั้ง 2 หลังมุงหลังคาด้วยจาก แต่ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพ โดยใช้สังกะสีแผ่นเหล็กเมทัลชีท และกระเบื้องลอนคู่ ตามลำดับ

เรือน A1

เรือน B1

ภาพที่ 1 ด้านของเรือนพื้นถิ่นทั้ง 2 หลัง

จะเห็นว่า หัวใจของศาสตร์ทางสถาปัตยกรรม คือ สิ่งที่จับต้องได้ จึงมุ่งเน้นการออกแบบสร้าง และควบคุมพื้นที่ให้น่าสนใจในรูปแบบ รูปทรง วัสดุ พื้นผิว การจัดองค์ประกอบทางกายภาพ แบ่งเป็นลักษณะโครงสร้าง เช่น เสา แนวเสา คาน เป็นต้น และลักษณะส่วนที่ปิดล้อม เช่น โครงผนัง แผ่นพื้น โครงหลังคา เป็นต้น เป็นการแบ่งสัดส่วนของการใช้พื้นที่ และแต่ละส่วนต่างเชื่อมความสัมพันธ์กัน เกิดมิติอันซับซ้อนของพื้นที่มากกว่าวัตถุดิบที่สถาปนิกใช้ในการดัดแปลงปรุงแต่ง (สันต์ สุวัจฉราภินันท์, 2558, น. 126-127) รูปแบบ ผังบริเวณ และสภาพแวดล้อม องค์ประกอบในการสร้างเรือนพื้นถิ่น เป็นไปเพื่อป้องกันอันตรายจากลมฟ้าอากาศ และแมลง สัตว์เลื้อยคลาน ซึ่งต้องปรับให้สอดคล้องตามลักษณะภูมิประเทศ สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่อยู่ล้อมรอบตัวเรือนเพื่อให้ตอบโจทย์กับความต้องการ รูปแบบการดำเนินชีวิต การประกอบพิธีกรรม และจารีตประเพณีทางสังคม พื้นที่ (Space) จึงมีความสำคัญ และยังสะท้อนให้เห็นอิทธิพลความเชื่อ แนวทางของศาสนาอิสลามที่มีต่อการสร้างเรือนที่สัมพันธ์ในมิติของการใช้พื้นที่ระหว่างภายใน และภายนอก ที่มีลักษณะการใช้งานของพื้นที่ หน้าที่ ความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของพื้นที่การใช้สอย การเล่นระดับหรือแยกส่วนพื้นเรือนให้ลดหลั่นตามความเหมาะสมเช่นที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา

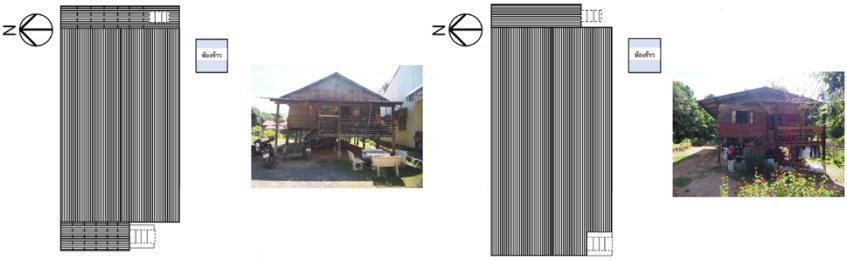
2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่างต่อวิถีชีวิตชุมชนในพื้นที่เกาะยาวน้อย

2.2.1 ตำแหน่งทางทิศ และการวางผังเรือน

ลักษณะการวางตำแหน่งผังเรือนนิยมวางเรือนตามแนวทิศตะวันตก-ตะวันออก โดยหันด้านยาวไปทางทิศเหนือ และทิศใต้ สอดคล้องกับความเชื่อในการสร้างเรือนในท้องถิ่นภาคใต้ที่ไม่นิยมปลูกเรือน “ขวางหวัน” คือ การวางทิศตามแนวยาวของเรือนขวางแนวดวงอาทิตย์ เพราะทำให้ด้านยาวหรือพื้นที่ส่วนใหญ่ของเรือนหันรับแสงแดดตลอดทั้งวัน และยังต้านทางลม ต้านฝน น้ำฝนอาจสาดเข้าสู่เรือน หรือหลังคาจนเกิดความเสียหายจากลมพายุได้ การวางเรือนลักษณะนี้แสดงถึงภูมิปัญญา ความรู้ ความเข้าใจในสภาพ ลมฟ้าอากาศของผู้อยู่อาศัยที่ยึดหลักคติความเชื่อว่า หากสร้างเรือน “ขวางตะวัน” จะมีแต่สิ่งไม่ดีเข้ามาในบ้าน เดชา เริงสมุทร (2563, สัมภาษณ์) กล่าวว่า การหันหน้าเรือนให้ด้านหน้าตรงกับยอดเขา เชื่อว่าเรือนจะมีความสูงส่ง คนในเรือนจะมีแต่คนเคารพนับถือ หากสร้างเรือนตรงกับระหว่าง

ช่องยอดเขา จะทำให้สมาชิกในเรือนเจอแต่ความตกต่ำ เจ็บไข้ได้ป่วย ตามลักษณะช่องของภูเขาที่อยู่ด้านหน้าของเรือน สอดคล้องกับการวางผังเรือน A1 ที่หน้าเรือนหันไปทางทิศตะวันออก ส่วนห้องครัวหันหน้าหรือวางแกนราบตามแนวทิศเหนือ-ใต้ซึ่งส่วนใหญ่ห้องครัวมักอยู่ทิศเหนือของเรือนหลัก เพื่อให้สอดรับกับทิศทางลม ทำให้ภายในเรือนมีอากาศถ่ายเทสะดวก

นอกจากนี้ชาวไทยมุสลิมในพื้นที่เกาะยาวน้อยยังมีความเชื่อเกี่ยวกับการจัดวางตำแหน่งผังรูปแบบสัดส่วนของพื้นที่ โดยคำนึงถึงทิศทางการประกอบพิธีทางศาสนา คือ การละหมาด ตามหลักศาสนาอิสลาม โดยกำหนดให้หันหน้าไปทาง “กิบลัต” (ทิศตะวันตก) คือ ทิศทางที่หันไปสู่ “กะบะห์” ซึ่งตั้งอยู่ ณ มัสยิดอัลฮะรอม มหานครมักกะฮ์ ประเทศซาอุดิอาระเบีย ซึ่งทิศดังกล่าวเมื่ออ้างอิงแผนที่ของประเทศไทย “กิบลัต” ตรงกับทิศตะวันตก และผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามจะมี “กิบลัต” ที่มีเป้าหมายเดียวกัน โดยการหันหน้าไปทาง “กะบะห์” ซึ่งมีทิศทางการหันแตกต่างกันตามที่ตั้งระหว่างภูมิประเทศของประเทศซาอุดิอาระเบียกับที่ตั้งของประเทศนั้น ๆ ส่วนตำแหน่งห้องนอนการนอนของชาวไทยมุสลิมเกาะยาวน้อย ที่พบเห็นมี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะทั่วไปนิยมหันหัวนอนไปทางทิศใต้ หรือเรียกว่า “ปละหัวนอน” และหันหัวนอนไปทางทิศเหนือสันนิษฐานว่า เป็นการปฏิบัติตาม “ซุนนะห์” (การปฏิบัติตามที่ศาสดาเคยปฏิบัติไว้) ของศาสดามูฮัมหมัด (ซ.ล.) ศาสดา คนสุดท้ายของศาสนาอิสลามที่นอนตะแคงข้างขวาหันหน้าไปทาง “กิบลัต” และห้ามนอนหันปลายเท้าไปทางทิศตะวันตก ซึ่งเป็นทิศเดียวกับการละหมาด

(1) เรือน A1 (2) เรือน B2

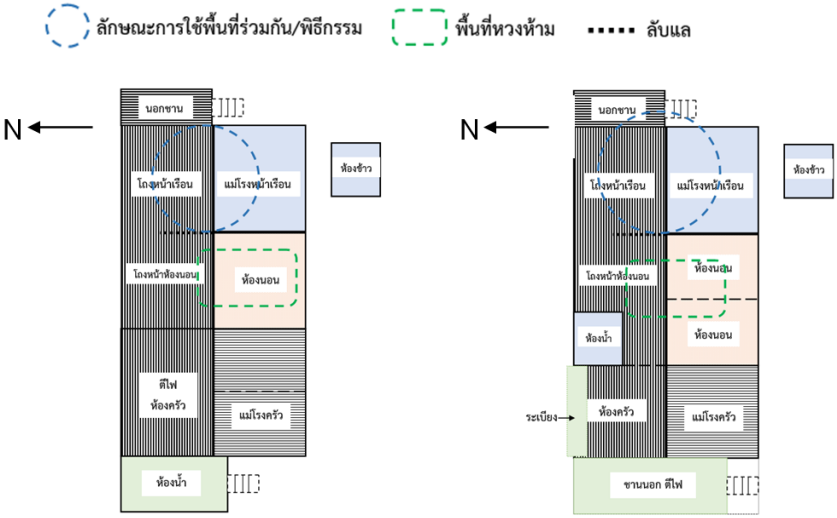
ภาพที่ 2 การวางผังตามตำแหน่งทิศทางของเรือนทั้ง 2 หลัง

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบ และที่ว่างของการสร้างเรือนจะเห็นว่า พื้นที่มีความสัมพันธ์ต่อบริบทแวดล้อมต่าง ๆ ตลอดจนลักษณะทางสังคม/วัฒนธรรม ก่อให้เกิดคุณค่าและความงาม รวมถึงประโยชน์พื้นที่ใช้สอยภายใน และภายนอก ที่สัมพันธ์กับความเชื่อ ประเพณีทางศาสนา รวมถึงพิธีกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับ การเกิด การแก่ การเจ็บ การตาย ที่มีการประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ ในบ้านของตน เช่น ประเพณีวันฮารีรายอ พิธีกรรมขึ้นเปลเด็ก พิธีกรรมนิกะห์ เป็นต้น นอกจากนี้ การปลูกเรือนพื้นถิ่นของชาวไทยมุสลิมเกาะยาวน้อยดั้งเดิมยังเกิดจากความเชื่อ และภูมิปัญญาการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่ส่งผ่านพฤติกรรมทางวัฒนธรรม และปรากฏการณ์ตามฤดูกาล การสร้างเรือนจึงคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงทางอากาศ รูปแบบเรือนจึงยกสูง และมีใต้ถุนเพื่อช่วยให้ระบายอากาศ ป้องกันน้ำหลาก ป้องกันสัตว์เลื้อยคลานต่าง ๆ เป็นต้น

นอกจากนี้ การวางผังรูปแบบเรือนยกใต้ถุนสูงยังสัมพันธ์กับการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การประกอบพิธีกรรมการตาย การอาบน้ำมะยัด (อาบน้ำผู้เสียชีวิต) เป็นการชะล้างสิ่งสกปรกที่อยู่กับร่างผู้เสียชีวิตให้น้ำ ชะไหลลงไปด้านล่าง ความสะดวกในการชำระล้างร่างกายของหญิงหลังคลอด รวมถึงเป็นสถานที่เก็บอุปกรณ์การประมง พื้นบ้าน และการเกษตร เป็นการใช้สอยพื้นที่ให้มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมตามภูมิศาสตร์ และการมีส่วนร่วมตามวิถีชีวิตของผู้คน

2.2.2 ลักษณะความเชื่อ และความสัมพันธ์พื้นที่ว่างของเรือนภายใน

ลักษณะของเรือนไม้ยกพื้นตั้งบนตีนเสาแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการสร้างเรือน รูปแบบเรือนยกสูงให้สอดคล้องกับสภาพดินฟ้าอากาศ โดยการวางโครงสร้างผังเรือนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านหน้ามีบันไดทางขึ้น และนอกชาน (ระเบียง) ภายในเรือนมีลักษณะเป็นพื้นที่ใช้สอยเปิดโล่ง มีการกั้นฝาเฉพาะส่วนห้องนอนกับส่วนห้องน้ำอยู่นอกชานด้านหลังเรือนหลัก รวมถึงลักษณะการใช้พื้นที่ร่วมกันสอดคล้องและสัมพันธ์กับพิธีกรรม รวมถึงกิจวัตรประจำวัน ดังนี้

(1) ผังเรือน A1 (2) ผังเรือน B1

ภาพที่ 3 ลักษณะการใช้พื้นที่ร่วมกัน/พิธีกรรม กิจกรรมประจำวัน

1) โถงหน้าเรือน เป็นพื้นที่โล่ง ปูพื้นด้วยไม้ซี่เล็ก ๆ ห่างกันเพื่อให้มีช่องระบายอากาศ เป็นพื้นที่ใช้สอยในกรณีที่มีการทำบุญบ้าน เป็นที่นั่งรับประทานอาหารของแขกที่มาเยือน เด็ม คงรักษ์ (2563, สัมภาษณ์) กล่าวว่า หากนอนเล่นบริเวณนี้ให้นอนชิดริมฝาเรือน ห้ามนอนขวางบริเวณประตู เพราะเชื่อว่าเป็นทางเดินผ่านของผีหรือสิ่งไม่ดีที่แทรกแซงเข้าไปในขณะที่กำลังนอนหลับ รูปแบบของพื้นที่โถงหน้าเรือนยาวไปจนถึงโถงหน้าห้องนอนสามารถใช้สอยในการดำเนินวิถีชีวิตประจำวันได้ พื้นที่โถงหน้าห้องนอนซึ่งเป็นฟาก ยังสัมพันธ์ต่อการประกอบพิธีกรรมการตาย คือ การอาบน้ำมะยัด ขณะกำลังอาบน้ำมะยัดต้องเอาผ้าม่านมากั้นระหว่างส่วนหนึ่งของโถงหน้าห้องนอนที่กั้นเชื่อมต่อจาก “ลับแล” เพื่อไม่ให้คนที่มาเรือนมองเห็น เพราะแม้เป็นเพียงร่างผู้เสียชีวิตแต่ก็ต้องให้เกียรติด้วยการปกปิดร่างกายเสมือนผู้ที่ยังมีชีวิต

พื้นที่โถงหน้าเรือนกับพื้นที่โถงหน้าห้องนอน เป็นพื้นที่โล่ง ซึ่งเชื่อมต่อเป็นทางเดินผ่านไปยังห้องครัว จึงมีฟากไม้กั้นระหว่าง เรียกว่า “ลับแล” มีลักษณะเป็นฝาผนังไม้แผ่นตีชิดกันในแนวตั้ง ความสูงจากพื้นไม้ฟากจนถึงไม้ขื่อด้านบน กั้นครึ่งของความกว้างบริเวณห้องโถง เว้นระยะทางเดินจากด้านนอกสู่ด้านใน ตามความเชื่อของศาสนาอิสลามในการสร้างเรือนต้องมีลับแล เพราะเชื่อว่าเก็บทรัพย์ เก็บเงินทองไว้ได้ดี แต่หากเรือนไหน ไม่มีลับแล ทำให้มองเห็นจากประตูหน้าบ้านไปยังประตูหลังบ้าน เรือนนั้นเงินทองรั่วไหล ลับแลจึงเป็นเสมือนฝาผนังกั้นเพื่อกักเก็บเงินทองของคนในบ้าน นอกจากนี้หากเรือนไหนที่มีบุตรสาว ควรกั้นลับแลไว้เพื่อไม่ให้ผู้ชายที่มาเรือนมองเห็นบุตรสาวได้โดยง่าย

2) **แม่โรงหน้าเรือน** เป็นพื้นที่ต่างระดับสูงขึ้นประมาณ 10 เซนติเมตร จากพื้นฟากในส่วนห้องโถงหน้าบ้าน ฝาผนังแม่โรงมีการสร้างหิ้งสำหรับวางหนังสืออัลกุรอาน ความสูงของหิ้งระดับเหนือหัว เนื่องจากหนังสือเหล่านี้ไม่ควรวางในที่ต่ำ และตามความนิยมมักวางไว้ทิศตะวันตก ซึ่งเป็นทิศเดียวกับการละหมาด เรือน B1 มีการวางตำแหน่งหิ้งคัมภีร์อัลกุรอานหันไปทางทิศใต้ ในพื้นที่แม่โรงซึ่งใช้ในการสอนหนังสืออิสลามสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน แต่ปัจจุบันการวางหิ้งคัมภีร์อัลกุรอานจะวางทิศไหนก็ได้ เพียงแต่ยกไว้ให้สูงกว่าระดับพื้นเรือน เพื่อความปลอดภัย นอกจากนี้พื้นที่แม่โรงหน้าเรือนยังเป็นพื้นที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรมในประเพณีต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมขึ้นเปล โดยมีผู้นำศาสนา และผู้ชายมายืนล้อมเป็นวงกลมในพื้นที่ห้องโถง เพื่อทำพิธีขึ้นเปลเด็ก พิธีกรรมการตาย บุคคลหรือสมาชิกในเรือนเสียชีวิตต้องใช้พื้นที่แม่โรงวางร่าง “มะยัด” คนที่ต้องการดู “มะยัด” หรือต้องการอ่านยาซีนให้มะยัดต้องขึ้นนั่งบนแม่โรงด้านข้างร่างมะยัด นอกจากสัมพันธ์ทางด้านศาสนาแล้วพื้นที่แม่โรงยังใช้เป็นที่หลับนอนของแขกผู้มาเยือน พื้นที่แม่โรงหน้าเรือนจึงเป็นพื้นที่สำคัญในการทำกิจกรรมที่สานสัมพันธ์ของผู้ที่อาศัยภายในเรือน และใช้เป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

3) **ห้องนอน** เป็นห้องที่มีหน้าต่างเพียง 1 บานคู่ ไม่มีเตียงนอน ใช้เสื่อที่สานจากใบเตย สำหรับปูรองนอน และมีเพียงหมอนคนละใบ สะท้อนถึงวิถีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย นอกจากนี้ ในการนอนหันหัวนอนไปทางทิศใต้

หรือเรียกว่า “ปละหัวนอน” และลักษณะการนอนหันหัวนอนไปทางทิศเหนือ หรือเรียกว่า “ปละตีน” ห้ามหันปลายเท้าไปทางทิศตะวันตก เพราะเป็นทิศเดียวกับการหันหน้าในขณะละหมาด และเสมือนหันปลายเท้าไปทาง “กะบะห์” อันเป็นสิ่งต้องห้าม

4) ตีไฟ (ห้องครัว) เป็นพื้นที่ที่อยู่ถัดจากชานเรือน โดยแบ่งสัดส่วนจากเรือนหลักเพื่อความสะดวก เป็นพื้นที่ที่อากาศถ่ายเทได้สะดวก ซึ่งในอดีตใช้เตาที่กั้นไม้เป็นสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ มีพื้นไม้รองด้านล่าง นำดินมาใส่ในกระบะสี่เหลี่ยม จัดวางก้อนหินเป็นสามเหลี่ยม หรือเรียกว่า “สามเส้า” เพื่อเป็นที่สำหรับวางอุปกรณ์หุงต้มเพื่อประกอบอาหาร แต่ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนด้วยการใช้เครื่องครัวและอุปกรณ์หุงต้มตามยุคสมัย

5) แม่โรงภายในห้องครัว เป็นพื้นที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน มีการยกพื้นให้ต่างระดับจากพื้นที่ห้องครัว ประมาณ 9 เซนติเมตร แต่อยู่ภายในบริเวณห้องครัว ภายในแม่โรงมีเสาแกนกลาง เพื่อแบ่งพื้นที่ แยกพื้นที่เชื่อมต่อห้องครัว พื้นที่แม่โรงภายในห้องครัวแบ่งสัดส่วนไว้สำหรับวางข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ และไว้สำหรับนอนเล่น หรือเป็นที่นอนของผู้เป็นพ่อแม่ในเวลากลางคืน ซึ่งส่วนใหญ่พ่อแม่ไม่นิยมนอนในห้องนอน นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่า ผู้ที่นอนตรงแม่โรงห้องครัว ห้ามนอนตรงกับเสากลางเพราะจะโดนผีอำ หรือวิญญาณไม่ดีเข้ามากดทับในขณะที่หลับทำให้เกิดอาการปวดเมื่อยโดยไม่ทราบสาเหตุ

6) บันไดเรือน ในส่วนของบันไดหน้าเรือนยังคงทำด้วยไม้ มีราวจับเพื่อเป็นทางเชื่อมไปสู่พื้นที่นอกชานเรือน ซึ่งเป็นพื้นที่โล่ง ปูพื้นไม้ซี่เล็ก ๆ ตีห่างระยะประมาณ 1 – 2 เซนติเมตร เพื่อให้มีรูระบายอากาศ ด้านข้างกั้นเป็นไม้ระแนง มีระเบียงไว้เป็นพื้นที่ใช้สอยสำหรับนั่งเล่น รับรองพบปะพูดคุยกับผู้ที่มาเยือน และในส่วนด้านหลังของเรือนครัว มีบันไดที่มีการปรับเปลี่ยนจากไม้เป็นปูนซีเมนต์ ซึ่งตามความเชื่อในการสร้างขั้นบันไดต้องเป็นจำนวนคี่ หากสร้างเป็นจำนวนคู่จะส่งผลไม่ดีแก่ผู้ที่อาศัย เพราะเชื่อว่าเป็นบันไดทางขึ้นของผี อาจทำให้ผู้ที่อาศัยในเรือนเกิดอุบัติเหตุตกบันไดได้

2.2.3 ลักษณะ และความสัมพันธ์พื้นที่ว่างของเรือนภายนอก

เป็นพื้นที่ว่างที่มีความสัมพันธ์ต่อการดำเนินชีวิตของชาวไทยมุสลิมเกาะยาวน้อย กล่าวคือ เป็นอีกพื้นที่ว่างที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรที่หมาย

รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ โดยมีการออกแบบให้เข้ากับการประกอบอาชีพ และพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ภายใต้บริบทเฉพาะของสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน เช่นเดียวกับลักษณะเฉพาะของวิถีชีวิตและวัฒนธรรม จนเกิดเป็นเสน่ห์ที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น เป็นกระบวนการที่ผสานระหว่างประสบการณ์ด้านความงาม และหน้าที่ใช้สอยของพื้นที่ โดยมีการแบ่งสัดส่วนพื้นที่ให้มีบริเวณต่าง ๆ ดังนี้

1) ห้องข้าว เป๊าะ หรือยุ้งข้าว สร้างในรูปแบบลักษณะห้องสี่เหลี่ยม มีฝากั้นเป็นพื้นไม้ ตั้งอยู่บริเวณด้านข้างของเรือนหลัก เพื่อใช้เก็บอุปกรณ์การเกษตรและเก็บข้าวเปลือก หรือข้าวที่สีเรียบร้อยแล้ว ส่วนใหญ่เกือบทุกเรือนมีห้องข้าวข้างเรือนหลักอันเป็นเอกลักษณ์ของเรือนพื้นถิ่นของชาวไทยมุสลิมในพื้นที่เกาะยาวน้อย

2) บ่อน้ำ เป็นส่วนหนึ่งของบริเวณเรือนที่มีการขุดเจาะให้มีความลึกจนเจอตาน้ำ เพื่อนำน้ำมาใช้ในครัวเรือน พื้นที่ส่วนนี้จึงเรียกว่า “บ่อน้ำ” เป็นบ่อกลางแจ้งที่ไม่มีหลังคา บ่อน้ำเรือน A1 อยู่ฝั่งทิศตะวันตกของเรือน ส่วนบ่อน้ำเรือน B1 อยู่ฝั่งทิศใต้ของเรือน ในสมัยก่อนไม่มีการกั้นบ่อน้ำโดยรอบ แต่ปัจจุบันมีการกั้นโดยใช้ปูนซีเมนต์เพื่อความปลอดภัยของผู้ใช้สอย

3) ห้องน้ำ สมัยก่อนมีเพียงพื้นที่อาบน้ำในเรือนหลักเท่านั้น ไม่มีห้องส้วมในการปัสสาวะ อุจจาระ จึงต้องใช้วิธีการขุดหลุมบริเวณหลังเรือนแทน ต่อมามีการสร้างห้องน้ำแยกออกจากตัวเรือน เป็นการสร้างตามความเหมาะสมกับบริบทของการใช้ชีวิต แต่ปัจจุบันเพื่อให้ถูกสุขลักษณะ และมีความสะดวกสบายในการใช้ชีวิตประจำวันจึงมีห้องน้ำอยู่ในพื้นที่เรือนหลัก

4) พื้นที่ว่างหรือพื้นที่การเกษตร เป็นพื้นที่ว่างที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวไทยมุสลิมในพื้นที่เกาะยาวน้อย กล่าวคือ พื้นที่ว่าง “การทำนากลางเล” ปลูกพืชผักสวนครัว และเลี้ยงสัตว์ เพื่อเป็นอาชีพหลัก และอาชีพเสริม รวมทั้งเพื่อใช้บริโภคภายในครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ว่างรอบ ๆ เรือนที่มีความสัมพันธ์ต่อวิถีผู้คนในเรือน และเพื่อนบ้านใกล้เคียงไว้สำหรับพบปะทำกิจกรรม รวมถึงประกอบประเพณีต่าง ๆ ตามช่วงเวลาสำคัญ โดยอาศัยความเชื่อในเรื่องที่ต่ำที่สูง และความเชื่อด้านความปลอดภัย ทั้งหมดล้วนสอดคล้องกับพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

นั่นคือ วิถีชีวิต โดยกำหนดจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ถึงแม้ว่าบริบทสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่ภูมิปัญญาจากเรือนพื้นถิ่นชาวไทยมุสลิมในพื้นที่เกาะยาวน้อยยังสะท้อนให้เห็นหลักการทางความคิดที่นำมาประยุกต์ใช้กับงานสถาปัตยกรรม ร่วมสมัยได้อย่างลงตัว

ภาพที่ 4 พื้นที่ว่างประกอบอาชีพเกษตรกรรม

2.2.4 คุณค่าของเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่เกาะยาวน้อย

เรือนพื้นถิ่นของชาวไทยมุสลิมในพื้นที่เกาะยาวน้อยมิใช่เรื่องเฉพาะทางสถาปัตยกรรม หรือวิถีชีวิตชาวเกาะยาว แต่คือสื่อสะท้อนตัวตนที่ทรงคุณค่าของชาวเกาะยาว ที่ทำให้กลายเป็นสถาปัตยกรรมที่แฝงไปด้วยคุณค่า และความเป็นอัตลักษณ์ เกิดความต่อเนื่องกับพื้นที่ต่อการนำเสนอเรื่องราววิถีชีวิตของชาวไทยมุสลิม โดยสามารถแบ่งคุณค่าของเรือนพื้นถิ่นชาวไทยมุสลิมได้ ดังนี้

1) คุณค่าด้านสุนทรียภาพ เรือนพื้นถิ่นของชาวไทยมุสลิมมีคุณค่าโดดเด่นในเรื่องความเป็นอัตลักษณ์ (Identity) แม้ว่าจะเหลือเพียงไม่กี่หลัง แต่ก็แสดงออกถึงความเป็นตัวตน ตลอดถึงวิถีชีวิตของ ชาวไทยมุสลิมที่ตอบสนองต่อลักษณะการปลูกสร้าง และความต่อเนื่องของเรือนไม้ รวมถึงภูมิทัศน์ทางธรรมชาติทั้งพื้นที่ควนและพื้นที่เล จนเกิดเป็นคุณค่าด้านสุนทรียภาพ ที่หมายรวมถึงจิตใจ และจิตวิญญาณของผู้คนในชุมชน

2) คุณค่าด้านนิเวศสังคม วัฒนธรรม และการอยู่อาศัย เรือนพื้นถิ่นของชาวไทยมุสลิมเป็นเสมือนภาพตัวแทนของพื้นที่ ซึ่งพื้นที่เป็นส่วนหนึ่งในมิติของการผลิตสร้างสังคม การปฏิบัติการเชิงพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยง

ภายใน ทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวพันกับการดำรงชีวิตประจำวัน หรือผู้อาศัยซึ่งมีบทบาทในการเข้าไปกำหนดสร้างหรือปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ของผู้คน ร่องรอยการใช้ และการอยู่อาศัย การครอบครองพื้นที่ (สันต์ สุวัจฉราภินันท์, 2558, น. 136–137) รูปแบบซึ่งมาจากภูมิปัญญาการสรรค์สร้างบ้านเรือนให้สอดคล้องกับพื้นที่ว่างทางกายภาพตามธรรมชาติ ผสมผสานกับการได้รับอิทธิพลจากรูปแบบการดำเนินวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวไทยมุสลิม ซึ่งกลมกลืนกับภูมิประเทศ และภูมิทัศน์ของบริบทระบบนิเวศทางทะเลบนเกาะยาวน้อยที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับพื้นที่ชุมชน

3) **คุณค่าทางด้านประโยชน์ร่วมสมัย** เป็นคุณค่าที่สืบเนื่องจากอดีตมาสู่รุ่นลูกรุ่นหลาน และต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เป็นแหล่งมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมที่ยังคงมีการใช้งานอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด (Living heritage) จึงปรากฏให้เห็นคุณค่าด้านการใช้สอย (function) กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ส่งผลทางการท่องเที่ยว และผู้มาเยือน

2.2.5 การสื่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเรือนพื้นถิ่นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

เรือนพื้นถิ่นเป็นมรดกทางวัฒนธรรม และเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชุมชนบนพื้นที่เกาะยาวน้อย ที่แวดล้อมด้วยบริบทของชุมชนชาวไทยมุสลิม และความเป็นพื้นที่เกาะที่สมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม กลายเป็นที่จับจ้องของนักท่องเที่ยวที่สนใจเข้าไปเยี่ยมชมเพื่อสัมผัสกับสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และวิถีชีวิตของชาวเกาะยาว การนำเสนอเรือนพื้นถิ่นให้เป็นส่วนหนึ่งของสินค้าหรือจุดขายทางการท่องเที่ยวโดยผสมผสานกับการสื่อความหมายอันเป็นอัตลักษณ์ ผ่านเรื่องราววิถีชีวิต ผู้คน อาชีพ ประเพณี โดยจัดทำเป็นสื่อที่น่าสนใจ และดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชม จึงเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่งที่สร้างจุดสนใจให้แก่พื้นที่เกาะยาวน้อย

แนวทางการจัดทำสื่อเพื่อสื่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเรือนพื้นถิ่นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่เกาะยาวน้อย หลังจากที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อสำรวจและศึกษารูปแบบของเรือนพื้นถิ่นดังรายละเอียดที่นำเสนอไว้ข้างต้นแล้วนั้น

ได้มีการสัมภาษณ์เชิงลึกเจ้าของเรือนพื้นถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว เพื่อร่วมกำหนดแนวทางนำเสนอรูปแบบการสื่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเรือนพื้นถิ่น โดยพบว่า การนำเสนอข้อมูลเรือนพื้นถิ่นควรผ่านช่องทางที่สามารถมองเห็น และจับต้องได้ เช่น ป้ายนิทรรศการ แผนที่ท่องเที่ยวซึ่งแสดงที่ตั้งของเรือนพื้นถิ่น จุดเช็คอิน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อสร้างการรับรู้ และจดจำคุณค่าอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเรือนพื้นถิ่นของพื้นที่เกาะยาวน้อย อันจะนำไปสู่การส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชน ผู้วิจัยจึงจัดทำแบบร่างรูปแบบการสื่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเรือนพื้นถิ่นในรูปแบบของแผ่นพับ ป้ายจุดเช็คอินเรือนพื้นถิ่น และป้ายนิทรรศการเรือนพื้นถิ่น นอกจากนี้ยังมีการประชุมกลุ่มย่อยกับเจ้าของเรือนพื้นถิ่น ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว ผู้เชี่ยวชาญด้านสื่อ เพื่อหาแนวทางการจัดทำสื่อโดยที่ประชุมมีข้อเสนอแนะให้เพิ่มเติมข้อมูลทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่ช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวของพื้นที่เกาะยาวน้อยลงในแผ่นพับ เช่น อาหารพื้นบ้าน การรักษาโรคแบบพื้นบ้าน เป็นต้น มีการเสนอแนะตำแหน่งพื้นที่ที่ใช้จัดวางหรือนำเสนอรูปแบบการสื่ออัตลักษณ์ดังกล่าว ได้แก่ แผ่นพับ ป้ายนิทรรศการควรจัดวางไว้ ณ ศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมเกาะยาวน้อยและพลังงานโซลาร์เซลล์ ซึ่งเป็นสถานที่บริการกลุ่มนักท่องเที่ยว และป้ายจุดเช็คอิน “เริน” วิถี ศรัทธา ผู้คนควรจัดวางไว้บริเวณด้านหน้าของเรือนพื้นถิ่น เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสทั้งภูมิทัศน์วัฒนธรรมกับอัตลักษณ์ของเรือนพื้นถิ่น ซึ่งเป็นพื้นที่ชีวิตวัฒนธรรมของคนในพื้นที่เกาะยาวน้อย การดำเนินการดังกล่าวนำไปสู่การจัดทำรูปแบบการสื่อ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเรือนพื้นถิ่นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่เกาะยาวน้อย ดังนี้

(1)

(2)

ภาพที่ 5 แผ่นพับนำเสนอเรื่องเล่าชาวเกาะ

(1) (2)

ภาพที่ 6 ป้ายจุดเช็คอินเรือนพื้นถิ่น และนิทรรศการเรือนพื้นถิ่น

สรุปและอภิปรายผล

สรุป

1. พื้นที่ธรรมชาติที่ว่างและการปลูกสร้างเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่เกาะยาวน้อย สอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มเชิงภูเขา “พื้นที่ควน” เป็นแหล่งทำการเกษตร รายล้อมด้วยธรรมชาติ และมีศาสนสถานที่ตั้งกุโบร์โต๊ะครูแอ บุคคลสำคัญที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือนำไปสู่การกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวไทยมุสลิมในพื้นที่เกาะยาวน้อย “พื้นที่ทุ่งราบ” หรือ “พื้นที่นา” เป็นพื้นที่ที่ติดกับทะเล มีจุดเด่นที่เป็นอัตลักษณ์ คือ “การทำนาโยน” เป็นการทำนารูปแบบใหม่ที่ใช้วิธีการโยน ต้นกล้าลงในบิ้งนาแทนการดำนา และ “พื้นที่เล” พื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การทำประมงพื้นบ้าน รวมถึงการท่องเที่ยวทางนิเวศวัฒนธรรม และภูมิทัศน์วัฒนธรรม ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ (Historic Landscape) บริบทตามวิถีชีวิต อันหมายรวมถึงความเชื่อ พิธีกรรมทางศาสนา การสร้างเรือนจึงต้องมีการวางรูปแบบ วางผังเรือนที่เหมาะสมรูปลักษณ์ของเรือนเป็นไปตามหลักภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ ชีวิตและวัฒนธรรม และการสร้าง

เรือนให้สอดคล้องกับความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต ในการดำรงชีพแบบวิถีเกษตรกรรม ซึ่งมีความสำคัญต่อการธำรงอยู่

2. รูปแบบเรือนพื้นถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่างต่อวิถีชีวิตชุมชนของเรือนพื้นถิ่นทั้ง 2 หลัง พบว่า รูปแบบ ผังบริเวณ ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม อันเป็นองค์ประกอบในการสร้างเรือนพื้นถิ่นเพื่อให้ตอบโจทย์ กับความต้องการในการดำเนินชีวิต การประกอบพิธีกรรม และจารีตประเพณีทางสังคม ที่สะท้อนให้เห็นอิทธิพลความเชื่อแนวทางของศาสนาอิสลามกับการสร้างเรือนที่มีความสัมพันธ์ในมิติของการใช้พื้นที่ระหว่างภายในและภายนอก ลักษณะเรือนไม้ยกพื้นตั้งบนตีนเสา ประกอบด้วยพื้นที่ภายใน มีโถงหน้าเรือนที่มีลักษณะเด่นด้วย “ลับแล” เขตเชื่อมต่อระหว่างห้อง ตามความเชื่อเรื่องการเก็บทรัพย์ไว้ได้ดี แม่โรงหน้าเรือนพื้นที่วางหิ้งคัมภีร์อัลกุรอาน และเป็นพื้นที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีขึ้นเปล พิธีกรรมนิกะห์ อาบน้ำ มะยัด เป็นต้น ทั้งนี้ ห้องนอน ห้องครัว แม่โรงภายในครัว บันไดเรือน และพื้นที่ภายนอกมียุ้งข้าว บ่อน้ำ พื้นที่ว่างทางการเกษตร ห้องน้ำ ทุกส่วนล้วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางด้านศาสนา

อภิปรายผล

เรือนพื้นถิ่นพื้นที่เกาะยาวน้อยมีการปลูกสร้างโดยชาวบ้านผ่านภูมิปัญญาที่มีการสืบทอดต่อ ๆ กันมา มีการใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นที่มีอยู่ตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ ทำให้เห็นถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ เจนยุทธ ล่อใจ อรศิริ ปาณินท์ และเกรียงไกร เกิดศิริ (2558, น. 72–73) กล่าวอ้างถึง Paul Oliver (1997) ที่นิยามความหมายของเรือนพื้นถิ่นแบบแผนชาวบ้าน (Folk Architecture) ว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสัมพันธ์กับวิถีชุมชน จากการสร้างสรรค์ด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยผู้คนในพื้นที่หรือผู้ปลูกสร้างซึ่งเป็นผู้ที่อยู่อาศัยเอง

รูปแบบของเรือนพื้นถิ่นเกาะยาวน้อยมีลักษณะสอดคล้องกับลักษณะของวัฒนธรรมและพื้นที่ภูมิศาสตร์ สอดคล้องกับการศึกษาของ อารยา ศานติสรร, ประวุฒิ แย้มยลงาม, ฐิติวุฒิ ชัยสวัสดิ์อารี, ศนิ ลิ้มทองสกุล และ วุฒิพงษ์ ทวีวงศ์ (2548) เรื่อง “เรือนพื้นถิ่นไทย–มุสลิม 4 จังหวัดภาคใต้: ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์

ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท" สรุปได้ว่า เรือนพื้นถิ่นไทย-มุสลิม 4 จังหวัดภาคใต้ มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรม สิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งระบบนิเวศที่สัมพันธ์กับเรือนพื้นถิ่นและการดำรงชีวิต โดยมีลักษณะเด่นที่เกิดจากอิทธิพลทางศาสนา และนิเวศวัฒนธรรม คือ ระบบการเชื่อมโยงของที่ว่างภายในชุมชนที่มีอาคารทางศาสนาเป็นศูนย์กลาง ระบบการสร้างเรือน ระบบการจัดสรรพื้นที่ใช้สอยภายใน และลวดลายประดับตกแต่ง ปรับเปลี่ยนไปตามวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป แต่ยังคงแสดงออกถึงลักษณะของสังคมและนิเวศวัฒนธรรมที่งดงามในการใช้ชีวิตของชาวไทย-มุสลิมในท้องถิ่น เกรียงไกร เกิดศิริ (2557, น. 207-209) กล่าวว่า พื้นที่ที่มีความหลากหลายทาง "ภูมิลักษณ์ (Landform)" และที่ตั้งที่สัมพันธ์กับภูมิศาสตร์ที่แตกต่างหลากหลายของภาคใต้นำไปสู่ความหลากหลายทาง "ภูมินิเวศน์ (Cultural Ecology)" ซึ่งมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในลักษณะของ "นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology)" ที่กำกับให้ผู้คนในพื้นที่ต้องปรับตัวตามสภาพแวดล้อมเหล่านั้น และการดำเนินชีวิตถูกผลิตซ้ำจนกลายเป็น "ภูมิปัญญา (Local Wisdom)" ที่เกี่ยวเนื่องกับชีวิตวัฒนธรรม และการสร้างสรรค์พื้นที่ที่อยู่อาศัยตามเงื่อนไขจึงมีผลลัพธ์เป็น "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัย (Vernacular Dwelling Architecture)" ประกอบสร้างกันเป็น "ภาพลักษณ์ (Image)" ของ "ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)" ของภาคใต้อันเป็นเอกลักษณ์ในแง่ของความสัมพันธ์กับระบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมอย่างแนบแน่น และส่งผ่านออกมาในการก่อรูปของผัง ชุมชน และเรือนพื้นถิ่นที่อยู่อาศัย

การศึกษาครั้งนี้ยังพบว่า เรือนพื้นถิ่นสื่อคุณค่าในด้านสุนทรียภาพ ความโดดเด่นในด้านความเป็นอัตลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นตัวตน และวิถีชีวิตของชาวไทยมุสลิม คุณค่าด้านนิเวศสังคม วัฒนธรรม และการอยู่อาศัย เป็นเสมือนภาพตัวแทนของพื้นที่ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในมิติของการผลิตสร้างสังคม คุณค่าทางด้านประโยชน์ร่วมสมัยที่สืบเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น และกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ส่งผลทางการท่องเที่ยวและผู้มาเยือน มโน พิสุทธิรัตนานนท์ (2539, น. 32-34) กล่าวถึงคุณค่าของเรือนไทยภาคใต้ว่า เป็นคุณค่าด้านการอยู่อาศัยและใช้สอยที่มีคุณลักษณะเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและวิถีชีวิตของผู้คนชาวใต้ เป็นคุณค่าเชิงวัฒนธรรมที่นอกเหนือจากเป็นที่อยู่อาศัยแล้วยังใช้พื้นที่เพื่อประโยชน์หลายด้าน เช่น ทำงานหัตถกรรม เป็นที่เก็บ

ของและเครื่องมือเครื่องใช้ ใต้ถุนบ้านใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ พื้นต่างระดับยังเป็นการช่วยจำแนกพื้นที่ใช้สอยโดยไม่จำเป็นต้องมีฝากั้น คุณค่าด้านภูมิปัญญาเชิงช่างที่สืบทอดต่อกันมา โดยเฉพาะการออกแบบ การกำหนดขนาดโครงสร้าง การประกอบโครงสร้างที่ต้องคำนึงถึงความมั่นคงแข็งแรง การรู้จักปรับแปรวัสดุให้ได้ลักษณะและขนาดตามต้องการ และคุณค่าด้านการเห็นรวมถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

ดังนั้น ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม อันเกิดจากการสร้างสรรค์บนเงื่อนไขที่เป็นผลจากการนับถือศาสนา รากเหง้าทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่สะท้อนผ่านรูปแบบเรือนพื้นถิ่นซึ่งสอดคล้องกับบริบทของสภาพแวดล้อม กลายเป็นผลลัพธ์ของพื้นที่ชีวิตวัฒนธรรมที่เกี่ยวพันหรือสัมพันธ์กับบริบทวิถีชีวิตทางสังคมของผู้คนในพื้นที่รวมถึงภูมิวัฒนธรรม เพราะพื้นที่ได้รายล้อมด้วยนิเวศวิทยาวัฒนธรรม เศรษฐกิจกลายเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จนนำไปสู่การสร้างสื่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเรือนพื้นถิ่นซึ่งเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมในรูปแบบสื่อภูมิทัศน์ที่สื่อความหมายสร้างการรับรู้ และจดจำคุณค่าของอัตลักษณ์ชุมชนที่แตกต่างจากชุมชนอื่น นำไปสู่การส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวให้ยั่งยืน ทั้งนี้ เพื่อให้สื่อเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับนักท่องเที่ยวที่สนใจเยี่ยมชม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการศึกษาค้นคว้าไปใช้ จากผลการศึกษาทำให้เห็นลักษณะโครงสร้างการวางผัง รูปแบบของเรือนพื้นถิ่นพื้นที่เกาะยาวน้อยที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นตัวตนในอดีต ซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขของคติ ความเชื่อ ประเพณี นำไปสู่การจัดทำรูปแบบการสื่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเรือนพื้นถิ่นที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่เกาะยาวน้อย หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น โรงเรียน สถานประกอบการ สามารถนำรูปแบบการสื่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเรือนพื้นถิ่นดังกล่าวไปใช้เป็นสื่อสำหรับการเรียนรู้ สำหรับประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในการศึกษาค้นคว้าครั้งต่อไป การศึกษาเรือนพื้นถิ่นครั้งนี้เป็นการศึกษาในพื้นที่ เกาะยาวน้อยเท่านั้น จึงไม่ครอบคลุมไปถึงเรือนพื้นถิ่นพื้นที่อื่น ๆ หากมีการศึกษาในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีพื้นที่ทางกายภาพ รูปแบบ และลักษณะพื้นที่ใช้สอย

ของเรือนพื้นถิ่นต่อความเชื่อ และประเพณีที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะ อาจพบข้อมูลที่แตกต่างกันซึ่งนำมาเปรียบเทียบกับการศึกษาครั้งนี้ได้ นอกจากนี้ อาจมีการศึกษาเรือนพื้นถิ่นพื้นที่เกาะยาวน้อยในประเด็นอื่น ๆ เพิ่มเติม เพื่อให้การศึกษามีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ที่สนับสนุนงบประมาณการวิจัยในโครงการจัดการความรู้เพื่อการใช้ประโยชน์เชิงชุมชน สังคม ภายใต้โครงการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการความรู้การวิจัยเพื่อการใช้ประโยชน์ ประจำปี 2563 และขอขอบคุณเจ้าของเรือนพื้นถิ่นทั้ง 2 หลัง ที่ให้ความอนุเคราะห์ศึกษาเรือนพื้นถิ่น รวมทั้งให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์จนทำให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

เอกสารอ้างอิง

ก้อเส็น ดาวเรือง. (2563, 19 กุมภาพันธ์). ปราชญ์ชาวบ้าน [บทสัมภาษณ์].

เกรียงไกร เกิดศิริ. (2557). องค์รวมภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่ในลุ่มน้ำ ทะเลสาบสงขลา. *วารสารหน้าจั่ว ฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย, 11,* 176-209. สืบค้นจาก https://www.tci-thaijo.org

เจนยุทธ ล่อใจ, อรศิริ ปาณินท์, และเกรียงไกร เกิดศิริ. (2558). คุณลักษณะของที่ว่างทางสถาปัตยกรรมในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น : แนวทางการศึกษาสู่การออกแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัย. *วารสารวิชาการการออกแบบสภาพแวดล้อม, 2*,(2) 61-78. อ้างถึงจาก Oliver, P. (1997). *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World Volume* Cambridge: Cambridge University Press.

เดชา เริงสมุทร. (2563, 18 กุมภาพันธ์). ผู้นำทางศาสนา ปราชญ์ชาวบ้าน [บทสัมภาษณ์].

เด็ม คงรักษ์. (2563, 18 กุมภาพันธ์). ผู้นำทางศาสนา ปราชญ์ชาวบ้าน [บทสัมภาษณ์].

ปรัชญา เปี่ยมการุณ. (2562). ภูมิทัศน์สื่อ ภายใต้บริบทการสื่อสารการท่องเที่ยว. *วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม*, 7(13), 113-119. สืบค้นจาก https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jcosci/article/view/199875.

พงศธร ตั้งสะสม. (2559). *การออกแบบสื่อปฏิสัมพันธ์เพื่อการท่องเที่ยวจังหวัดภูเก็ต สำหรับนักท่องเที่ยวจีน.* (วิทยานิพนธ์ศิลปมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยศิลปากร. นครปฐม.

มโน พิสุทธิรัตนานนท์. (2539). *ศิลปะพื้นบ้าน.* สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้.

มัลลิกา คณานุรักษ์. (2550). *หนังสือคติชนวิทยา ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือภาคใต้* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ระวิวรรณ โอฬารรัตน์มณี. (2558). *รูปแบบบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์* (พิมพ์ครั้งที่ 3). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

รัชกานต์ ฉิมประเสริฐ. (2556). *พัฒนาการของเรือนพื้นถิ่นซึ่งสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมชุมชน ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ตำบลท่าหิน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา.* (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยศิลปากร. นครปฐม.

วันดี พินิจวรสิน และคณะ. (2560). *ลักษณะการคงอยู่ของชุมชนเรือนพื้นถิ่นที่มีลักษณะไทยในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง : กรณีศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.* กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

วิเชษฐ์ แสงดวงดี และคณะ. (2563). นวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์แบบมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน ตามแนวโอทอปนวัตวิถี: กรณีศึกษาบ้านคลองโยง ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. *วารสารวิทยาการจัดการมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม*, 7(1), 157 – 172. สืบค้นจาก https://so03.tci- thaijo.org/index.php/JMSNPRU/issue.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2560). *สร้างบ้านแปงเมือง.* กรุงเทพฯ: มติชน.

สันต์ สุวัจฉราภินันท์. (2558). *ว่าด้วยทฤษฎีสถาปัตยกรรม: พื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทางสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุภาวดี เชื้อพราหมณ์ และอรศิริ ปาณินท์. (2557). การปรับตัวของวิถีชีวิตพื้นถิ่นที่ปรากฏในเรือนของชุมชนไทยพุทธ ลุ่มทะเลสาบสงขลา. *วารสารสงขลานครินทร์ (ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์)*, *20*(2), 71-116. สืบค้นจาก https://kukr2.lib.ku.ac.th/kukr es/BKN_ARCH/search_detail/result/328094.

อมฤต หมวดทอง. (2557). เรือนพื้นถิ่นในระบบนิเวศสามน้ำลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในเขตจังหวัดพัทลุง และนครศรีธรรมราช. *วารสารหน้าจั่ว ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อมปี*, *28*, 181-198. สืบค้นจาก https://so04.tci- thaijo.org/index.php/NAJUA-Arch/article/view/44344.

อภิรักษ์ สกุลสัน และคณะ. (ม.ป.ป.). *วัฒนธรรมท้องถิ่นอำเภอเกาะยาว.* ม.ป.พ..